

Turinys

Ižanga. Kieno karas?	9
Prologas. 1941 metų gegužės 5-oji	14

I. Prieš audrą

Pagrindinės sovietų užsienio politikos kryptys 1917–1938 metais

1	Pasaulinė revoliucija	19
2	Stalinas pasižymi	27
3	Strateginis perversmas Vašingtone	34
4	Už Liaudies fronto	44

II. „Didžiulis ir kupinas neapykantos“

Molotovo–Ribbentropo paktas

5	Pataikaujant Hitleriui	65
6	Gangsterių paktas, I dalis: Lenkija	79
7	Gangsterių paktas, II dalis: Suomija	97
8	Maksimalus pavojus: Suomija, Baku ir Katynės žudynės	113
9	Stalinas smogia: Baltijos valstybės, Besarabija ir Bukovina	131
10	Susirėmimas Dunojaus deltoje	149
11	Viršūnių susitikimas Berlyne: Keturių šalių paktas?	160
12	Hitleris užtrenkia duris	171

III. Pasiruošimas armagedonui

13	Proletariato mobilizavimas	181
14	Kova dėl Belgrado	193
15	Operacija „Sneg“: Stalinas apsaugo savo rytinį sparną	205

16	Link stataus skardžio	216
17	Hitleris sutraiško Stalino karo mašiną	233
18	Teroras fronte ir užnugaryje	248
19	Karas dėl aliuminio	259
20	Išprausti į kampą	268

IV. Kapitalistų gelbėjimo virvė

21	Moralinio embargo panaikinimas	277
22	Lemties lankstas: 1941-ųjų gruodis	296
23	Kapitalistų virvė	306
24	Pristatymas pačiu laiku: lendlizas ir Stalingradas	316

V. Antrasis frontas

25	Išlaikyti Staliną patenkintą: besąlyginė kapituliacija ir Katynė	343
26	„Zitadelle“ sustabdymas: antrasis frontas?	358
27	Operacija „Titas“	371
28	Teheranas ir Kairas	380
29	Antrasis frontas	401

VI. Plėšimas

30	Varšuva	425
31	Sovietų pergalės Vašingtone: Morgenthau planas	439
32	Maskva ir Jalta: negarbingiausia anglų ir amerikiečių valanda	452
33	Grobis	469
34	Raudonoji žvaigždė virš Azijos: paskutinės lendlizo išmokos	484
	Epilogas: Stalino vergų imperija ir pergalės kaina	499

	Padėkos	509
	Trumpiniai	512
	Išnašos	514
	Šaltiniai	590

Stalinas smogia

Baltijos valstybės, Besarabija ir Bukovina

Remiantis diplomatine ir strategine logika, kuo labiau Sąjungininkai artėjo prie atviro karinio konflikto su SSRS, tuo tvirčiau Stalinas turėjo laimėti Hitlerio, kad išvengtų tam tikros izoliacijos. Vis dėlto sovietų įsiveržimas į Suomiją šokiravo vokiečius beveik taip pat, kaip ir Sąjungininkus. Vokiečius kiek suerzino didžiulės Raudonosios armijos netektys. 1939 m. gruodžio pabaigoje, kai sovietų padėtis Suomijos fronte atrodė apgailėtina, Vokietijos generalinis štabas priėjo prie išvados, kad Raudonoji armija, nors ir buvo „gigantiškas karinis mechanizmas“, neturi „jokių galimybių laimėti prieš modernesnę ir geriau vadovaujamą kariuomenę“. Vokietijos admiralitetas Stalinui pasiūlė slaptą paramą koordinuojant kelias karinio jūrų laivyno operacijas iš bendros vokiečių ir sovietų bazės arktinėje Zapadnaja Licos įlankoje. Trečiojo reicho užsienio reikalų ministerija neleido italų ir vengrų pagalbos suomiams tranzito Vokietijos teritorija. Nacių diplomatai taip pat perspėjo Švediją, kad karinį įsikišimą Suomijos pusėje Hitleris vertins kaip priešišką veiksmą. 1940 m. vasario 11 d. Ribbentropo prekybos atstovai su Maskva pasirašė naują milžiniškos apimties komercinę sutartį, išplėtusią grūdų, naftos, medvilnės, mangano, geležies rūdos, nikelio, chromo, platinos, kitų metalų tiekimą į Vokietiją mainais į tankus, lengvuosius

bombonešius, aviacinius variklius ir jų brėžinius, artilerijos pabūklus, šarvuotąją techniką, taikiklius. Sovietams turėjo būti perduotas tada dar tebe-statomas linijinis kreiseris „Lützow“. Jį vokiečiai pažadėjo atbuksyruoti į Leningradą. Nepaisant draugiškų gestų, Hitlerio diplomatai erzino Staliną, nes siūlėsi tarpininkauti tariantis su suomiais dėl taikos. Šiuos siūlymus Stalinas nuolatos užtikrintai atmesdavo.¹

Savarankiškai sudaręs su suomiais taikos sutartį, Stalinas pradėjo kaitinti vokiečiams pagalius į ratus. Pavyzdžiui, vokiečių prekybos atstovams atsisakydavo išduoti vizas arba lėtino jų išdavimą, atsisakė išleisti okupuotoje Lenkijos dalyje atsidūrusius etninius vokiečius (tokių užregistruota net 129 000), visaip stabdė pažadėtos Kaukazo naftos ir Ukrainos grūdų siuntimą į Vokietiją. 1940 m. balandžio 5 d. Trečiojo reicho ambasadorius Schulenburgas susitikime su Stalino prekybos liaudies komisaru Anastasu Mikojanu pareiškė protestą dėl susitarimų pažeidimo. Balandžio 8 d. Schulenburgas reikalavo susitikti su Molotovu, bet nieko nepasiekė. Atrodė, Stalinas ėmė grėžtis nuo strateginės santuokos su Hitleriu.²

Staiga lyg mostelėjęs burtų lazdele, visa įtampa tarp Maskvos ir Berlyno išgaravo. Balandžio 10 d. Molotovas susitiko su Schulenburgu ir atsiprašė dėl „sustabdyto naftos ir grūdų tiekimo“. Dėl šios klaidos jis apkaltino „pernelyg stropiai dirbančias atsakingas įstaigas“. Nustebintas tokio pokyčio, Schulenburgas, kaip jam atrodė, rado galimą paaiškinimą. Tai – 1940 m. balandžio 8 ir 9 d. Vokietijos įvykdytas žaibiškas įsiveržimas į Daniją ir Norvegiją. Išlaipinę karius Kristiansande, Stavangeryje, Bergene, Trondheime, Narvike ir Osle, vokiečiai sumalė britus į miltus ir sužlugdė Sąjungininkų planus atkirsti Hitlerį nuo Skandinavijoje esančių geležies, medienos ir nikelio išteklių. Kartu Hitleris neutralizavo grėsmes sovietams Šiaurėje. „Mūsų sėkmingos operacijos Skandinavijoje, – balandžio 11 d. Schulenburgas rašė Ribbentropui, – turėjo nuraminti sovietų valdžią.“ Schulenburgas taip pat pabrėžė, kad Stalinas „visą laiką neįtikėtinai gerai informuotas“, todėl turėjo žinoti apie Sąjungininkų planus „okupuoti Norvegiją ir Švediją“ ir „siaubingai to bijojo“. „SSRS valdžia, – spėjo ambasadorius, – žinojo apie galimą anglų ir prancūzų pasirodymą Skandinavijos miestų gatvėse. Jie [sovietai] bijojo įsivelti į karą su dviem didžiosiomis valstybėmis.“ Schulenburgas patenkintas pridūrė: „Regis, mes išsklaidėme jų baimes.“³

Sąjungininkų delsimas ir neapsisprendimas, Stalino manevras kuo greičiau baigti karą su Suomija ir vokiečių smūgis Norvegijoje vos per mėnesį strateginę padėtį pakreipė Kremliaus naudai. Sąjungininkai nenuleido rankų net ir tada, kai balandžio 9 d. buvo okupuotas Oslas, Norvegijos sostinė, ir paskirta Vidkuno Quislingo vadovaujama provokiška marionetinė vyriausybė. Dengiant britų kariniam jūrų laivynui, Sąjungininkai išvarė vokiečius iš Narviko ir paliko mišrų kontingentą, sudarytą iš Prancūzijos svetimšalių legiono karių, škotų, airių gvardiečių ir lenkų pajėgų. Kare dėl Norvegijos stojęs Hitlerio pusėn, Stalinas leido naudotis bendra vokiečių ir sovietų karių jūrų laivyno baze Arktyje. Čia švartavosi papildomi vokiečių minininkai, birželį sunaikinę britų flotilę Narvike. Tomis dienomis sovietai mobilizavo Britanijos ir Prancūzijos komunistų partijas, kad šios pradėtų kampaniją, smerkiančią Sąjungininkų „imperialistinę agresiją“ Skandinavijoje.⁴

Gegužės 5 d. Stalinas paaukštino Semioną Timošenką į Sovietų Sąjungos maršalus ir paskyrė jį gynybos liaudies komisaru. Regis, Hitlerio pergalę Norvegijoje Stalinas šventė kaip savo. Blėstant Sąjungininkų intervencijos pavojui, naujam gynybos liaudies komisarui Stalinas įsakė imtis tikrų kariuomenės reformų. Maršalas Timošenka prailgino šauktinių pradinio mokymo trukmę nuo 45 iki 90 dienų, grąžino senus carinius laipsnius, atnaujino uniformas, kiek pagerino discipliną, kurios politizuotai Raudonajai armijai labai trūko. Politbiuras panaikino garsiojo 1917 m. įsako Nr. 1 punktą, draudžiantį atiduoti pagarbą karininkams. Timošenka taip pat skatino tokius kariškius kaip Žukovas, pasižymėjusius Chalchin Golo mūšyje. Paliaubų su Suomija ir vokiečių pergalės Norvegijoje dėka Stalinas pasinaudojo strategine pauze. Timošenkai suteikti beveik neriboti ištekliai Raudonajai armijai modernizuoti: paspartinta tankų gamyba, įskaitant sunkiuosius KV, įrodžiusius savo vertę Karelijos sąsmaukoje, ir aukščiausios klasės vidutinius tankus T-34 (jų buvo užsakyta 600). Skirtos didžiulės investicijos geležinkelio linijoms europinėje Rusijos dalyje pratęsti, naujų aerodromų, tankų parkų statybai.⁵

Tačiau Sąjungininkų smūgio sovietams tikimybė dar nebuvo išsisklaidžiusi. Balandžio 9 d. Britanijos oro pajėgų vadovybė, gavusi Macphailo žvalgybinius pranešimus iš Baku ir Batumio, pasidalijo jais su Prancūzijos kariuomenės Sirijoje vadu generolu Weygand'u ir ėmėsi bendrų planų nagrinėjimo. „Greitai prieisime tokį etapą, – 1940 m. balandžio 9 d. pulkininkas

Leslie'is Hollisas pranešė Karo kabinetui, – kai Britanijos ir Prancūzijos kariuomenių vadovybėms galėsime pateikti svarstyti koordinuotą planą.“ Britanijos karo ministerijos žvalgybos pakomitetis į Ankarą ir Damaską keliaujančiam Fitzroy'ui Macleanui pasiūlė pakeliui aplankyti Paryžių ir susitikti su generolu Weygand'u. Macleanas į Paryžių atvyko gegužės 13 d., tad galėjo iš arti stebėti vokiečių pradėtą Prancūzijos, Nyderlandų ir Belgijos puolimą. Gegužės 15 d. Macleanas grįžo į Londoną, mat jo misiją nutraukė sėkmingi vokiečių veiksmai. Po vizito Paryžiuje Macleano rašyta ataskaita ir Sąjungininkų smūgio SSRS planai tapo neaktualūs, tačiau jis darė teisingą išvadą, kad pagrindinis Stalino tikslas – „prailginti karą tarp Sąjungininkų ir Vokietijos, tuo viliantis susilpninti abi puses“.⁶

Tik po to, kai 1940 m. gegužės 10 d. vokiečiai pradėjo ilgai lauktą puolimą Vakarų fronte, Stalino nuogąstavimai dėl Sąjungininkų įsikišimo prasisklaidė. Hitlerio puolimas žadėjo įgyvendinti tikruosius sovietų diktatoriaus tikslus pasirašant paktą su vokiečiais. Kažkokiu būdu kapitalistinėms Prancūzijai ir Britanijai, palikusioms Lenkiją likimo valiai, iki šiol sekėsi išvengti tikro alinamojo karo su kapitalistine Vokietija. Jie pralaukė visą ilgą Apsimestinio karo* laikotarpį (kurį vokiečiai pašaipiai praminė *Sitzkrieg* (sėdimuoju karu). Vakarų sąjungininkai buvo tokie pasyvūs, kad Sovietų Sąjungai, nepaisant paskelbto neutraliteto, teko pakariauti daugiau nei jiems. Užsitęsęs karas Suomijoje visiškai neatitiko Stalino planų, tačiau dabar kariaus, lies kraują britai ir prancūzai. Pagaliau komunistai galės mėgautis stebėdami, kaip „dvi kapitalistinių šalių stovyklos išsekins viena kitą“. Būtent tokius žodžius 1939 m. rugsėjį Stalinas išsakė Kominterno generaliniam sekretoriui Dimitrovui.⁷

Tačiau viskas klostosi ne taip, kaip tikėjosi Stalinas. Keliais genialiais ėjimais vokiečių parašiutininkai Belgijoje ir Olandijoje užėmė tiltus, įtvirtintus rajonus, tada generolų Paulo Ludwigo Ewaldo von Kleisto ir Heinzo Guderiano tankų divizijos prasibrovė pro Ardėnų mišką, apėjo prancūzų gynybinę Mažino liniją, atkirto pagrindines Sąjungininkų pajėgas šiaurėje ir pasileido link Lamanšo. Gegužės 15 d., kai Macleanas grįžo iš Paryžiaus, Nyderlandai jau buvo pasidavę, o Sąjungininkų kariuomenių vadovybė apimta panikos. Prancūzų premjeras Paulis Reynaud skambino į Londoną pranešti (kur kas anksčiau, nors priežastys suprantamos), kad „Prancūzija

* Lietuviškoje literatūroje šis karo tarpsnis žinomas Keistojo karo pavadinimu. Tačiau jis visai neatitinka anglosaksų literatūroje vartojamo termino *Phoney war*, kuris reiškia apsimestinį ar apsimerėlišką karą.

sumušta“. Per penkias dienas Hitlerio ryžtingas puolimas taip pakeitė strateginę pusiausvyrą, kaip niekas nė neįsivaizdavo.

Sužinoję apie vokiečių puolimą, Stalinas su Molotovu iš pradžių buvo labai patenkinti. Gegužės 10 d. Schulenburgas pranešė į Berlyną, kad, jam pasidalinus šiomis naujienomis, Molotovas vargiai galėjo nuslėpti džiaugsmą. Schulenburgui jis pareiškė, kad Stalinas „gerai supranta“ Hitlerio poreikį apsaugoti Vokietiją nuo britų ir prancūzų imperializmo ir kad „nė neabejojantis sėkme“. Tačiau vokiečių pergalių sparta vis dėlto kėlė nerimą. Stalinui su Molotovu būtų daug labiau patikusios lėtos, sunkios, kruvinos kovos, alinančios Hitlerį taip pat, kaip ir jo priešus. Remiantis Chruščiovo prisiminimais, kai Stalinas sužinojo, kokio masto katastrofą patyrė Sąjungininkai, „keikė prancūzus ir britus stebėdamasis, kaip jie galėjo leisti Hitleriui juos taip sudaužyti“.⁸

Vis dėlto žvelgiant iš sovietų perspektyvos tokia įvykių seka nebuvo visai bloga. Sąjungininkų aviacijos atakų grėsmės iš Irako ir Sirijos nebeliko, nes gegužės 20 d. generolą Weygand'ą atšaukė į Paryžių perimti per siūles braškantį vadovavimą Prancūzijos ginkluotosioms pajėgoms. Nepriklausomai nuo to, atsilaikys link Diunkerko su mūšiais besitraukiančios britų ekspedicinės pajėgos ar ne, jie buvo akivaizdžiai priversti gintis. Vykstant atsitraukimui Prancūzijoje ir Belgijoje, Sąjungininkai atitraukė karius iš Narviko. Paskutiniai kariai (kartu su buvusia Norvegijos vyriausybe ir karališkąja šeima) evakuoti birželio 2 d. ir 7 d. Norvegijoje vokiečiai dabar įgijo visišką pranašumą. Britai spėjo, kad Prancūzijai kapituliovus Londonas patirs vokiečių aviacijos smūgius, iškils desanto įsiveržimo grėsmė. Atrodė fantastiška net galvoti apie anglų puolimą Arktyje ar Baku.

Po britų fiasko Norvegijoje ir Prancūzijoje politiniai pokyčiai lėmė 65-mečio Winstono Churchillio iškilimą. Stalino planams jis tiko. Hitlerio atžvilgiu Churchillis laikėsi kur kas griežtesnės pozicijos nei jo pirmtakas, bet buvo nuolaidesnis Stalinui. Tai, kad Churchillis į Suomiją ir Baltijos regioną žvelgė kaip į sovietų įtakos sferą, Paryžiuje buvo puikiai žinoma. Maskva juo taip pat labiau pasitikėjo, nors ir prisiminė Churchillį esant aršų anti-komunistą. Britų „Daily Worker“ ir prosovietinės organizacijos, tokios kaip „Russia Today Society“, vylėsi, kad Churchillis išvalys ministrų kabinetą nuo „stalinofobų“ (tokių kaip Chamberlainas ir Halifaxas) ir padarys galą „priešiškumo Sovietų Sąjungai politiniam kursui“. Nors pradžioje Churchillio politinė padėtis nebuvo tokia stipri, kad nusikratytų Chamberlaino ir

Halifaxo, su savimi į didžiąją politiką jis atsivedė Leiboristų partijos lyderį Clementą Attlee'į ir šiam rekomendavus ambasadoriumi Maskvoje paskyrė sovietams simpatizuojantį parlamento narį leiboristą Staffordą Crippsą. Tai buvo akivaizdi alyvmedžio šakelė Stalinui. Churchillui Crippsą rekomendavo ir Maiskis, sovietų ambasadorius Londone. Laikai, kai seras Williamas Seedsas ir Johnas Le Rougetelis laikė kumščius už suomius, kad šie sutriuškintų rusus, baigėsi. Liepos 1 d. Stalinas priėmė Crippsą, o šis Kremliaus šeimininkui pažadėjo perduoti Churchillui bet kokią konfidencialią žinutę. Nepaisant atsargaus vertinimo, Churchillis buvo akivaizdžiai geresnis variantas negu Chamberlainas. Geresnio užtarėjo Londone sovietai nė negalėjo tikėtis.⁹

Kitas sovietų interesams palankus įvykis nutiko 1940 m. birželio 10 d., kai Mussolinio Italija, pasinaudodama Vokietijos pergalėmis, paskelbė karą britams ir prancūzams, nors Pietryčių Prancūzijoje italų kariuomenė pasirodė kur kas prasčiau, nei tikėtasi. Diplomatiniėje padangėje pokyčiai buvo ištis dramatiški. Vos prieš tris mėnesius Stalinas nerimavo dėl Britanijos, Prancūzijos ir Italijos bendros intervencijos Suomijoje grėsmės, o dabar Prancūzija buvo bejėgė. Be to, italų veiksmai užlaikys britus Viduržemio jūroje, stengiantis neutralizuoti grėsmes Egiptui ir Sueco kanalui. Churchillui tapus ministru pirmininku, Maskvoje pradėjus reziduoti prosovietiskam Crippsui, galingoji Britanija iš SSRS priešininkės tapo beveik sąjungininke.

Sovietai visiškai rėmė vokiečių įsiveržimą į Prancūziją, Belgiją ir Olandiją. Remiantis Maskvoje kurpiama Kominterno linija, Prancūzijos komunistų partijos spausdintuose propagandiniuose leidiniuose ir radijo transliacijose, rengiamose prancūzų komunistų lyderio Maurice'o Thorezo, šalies vyrai ir moterys raginti nesipriešinti vokiečiams. Kai kuriems patriotiškiau nusiteikusiems komunistams šie raginimai buvo tokie absurdiški, kad jie pasibjaurėję plėšė partinius bilietus (tokių buvo keli šimtai, tarp jų 21 iš 73 Komunistų partijai priklausančių parlamento deputatų). Prancūzų valdžia tokius raginimus vertino kaip pagalbą priešui. Suimta 3 000 prancūzų komunistų, dar 2 500 partijos narių pašalinti iš įvairių postų miestų ir miestelių valdžios institucijose. Nepaisant to, komunistai rengė sabotazo akcijas ginkluotės gamyklose, kareiviams dalijo propagandines skrajutes, kuriose raginta „nutraukti imperialistinį karą“. Birželio 17-osios radijo transliacijoje iš Maskvos Thorezas krykštavo: „Prancūziškasis imperializmas ką tik patyrė didžiausią pralaimėjimą istorijoje.“¹⁰

Nereikėtų atmesti ir sovietų ekonominės paramos svarbos Hitlerio grobiškam karui. Nors gana sunku apskaičiuoti, kokia procentinė dalis link Lamanšo artėjančių vokiečių tankų buvo varomi kuru, pagamintu iš sovietinės naftos, energetinių išteklių ir maisto produktų importo į Vokietiją skaičiai yra žinomi. 1940 m. gegužę ir birželį (kai vokiečiai puolė Prancūziją, Belgiją ir Olandiją) Trečiasis reichas iš SSRS importavo 163 000 tonų naftos produktų ir 243 000 tonų ukrainietiškų kviečių. Lemtingomis 1940 m. gegužės pabaigos ir birželio pradžios dienomis, kai Vermachtas vijo ekspedicionines britų pajėgas link Diunkerko, sovietų naftos tiekimas padidėjo beveik iki 4 000 tonų per dieną, kad patenkintų nenumaldomai kylančius vokiečių poreikius. Hitlerio užkariavimai Vakarų Europoje tiesiogine prasme buvo varomi Stalino kuru.¹¹

Žvelgiant iš sovietų diktatoriaus perspektyvos, vienintelis neigiamas dalykas buvo tas, kad vokiečių pergalės Vakaruose buvo pasiektos per greitai. Lygiai kaip Mussoliniui, tarsi šakalui žūtbūt reikėjo įsikabinti į merdinčios Prancūzijos kūną, kol šis dar šiltas, taip ir Stalinas siekė pasiimti savo dalį pasinaudodamas karo Prancūzijoje „dūmų užsklanda“. Jam taip pat norėjosi žengti žingsnį dar prieš Prancūzijai kapituliuojant, kai Hitleris galimai grąžins savo pajėgas į Rytus ir užginčys sovietų teritorines pretenzijas Baltijos kraštuose ar Rumunijoje. Gegužės 16 d. „Izvestijose“ pasirodęs straipsnis pranašavo, kad triuškinamos Vokietijos pergalės Vakaruose esą „įrodžiusios mažųjų valstybių neutraliteto, kurio apginti jos negali, beprasmybę“. Gegužės 25 d. Lietuvos ambasadoriui paskambinęs Molotovas pareiškė, kad Lietuvoje grobiami Raudonosios armijos kariai, taip pat įspėjo, kad jeigu Lietuva nenustabdys tokių „provokacijų“, Stalinas „imsis kitokių priemonių“. Birželio 7 d. išklausti nuožmės Molotovo tirados į Kremlių iškvieštas Lietuvos ministras pirmininkas Antanas Merkys. Jam Molotovas leido suprasti, kad sovietų invazija neišvengiama.¹²

Jei Stalinas smogtų per greitai, Londone vėl galėjo išplieksti antisovietinės nuotaikos, kaip nutiko įsiveržus į Suomiją. Mįslingasis Churchillis, įkvėptas sėkmingos beveik 340 000 Sąjungininkų karių evakuacijos iš Diunkerko, 1940 m. birželio 4 d. Bendruomenių Rūmuose pasakė garsiąją kalbą, kurioje nuskambėjo ryžtingas „mes niekada nepasiduosime“. Churchillis leido suprasti, kad jo ministrų kabinetas, skirtingai nuo niekaip neapsisprendžiančios Chamberlaino vyriausybės, netoleruos diktatūros agresijos. Tačiau Churchillis kalbėjo apie Hitlerį, o ne apie Staliną. Kita vertus, jei Stalinas

veiktų per lėtai, jis gali susidurti su kita problema – triumfuojančiu Hitleriu, nebenorinčiu atiduoti dar vienos sovietų pergalės, pasiektos vokiečių ginklu.

Kai birželio 14 d. vokiečiai užėmė Prancūzijos sostinę, Stalinas nusprendė, kad ilgiau laukti nebegalima. Pasaulį sukrėtus Paryžiaus dramai, Molotovas Estijai, Latvijai ir Lietuvai įteikė ultimatumus, visų trijų šalių vyriausybes kaltindamas „ruošimusi karui“ prieš SSRS. Likus kelioms minutėms iki vidurnakčio į Kremlių iškvieistas Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys. „*Pora prekratitj šutitj* (laikas liautis juokauti)“, – perspėjo Molotovas lietuvi. Urbšys ryžtingai paklausė: „Su kiek kareivių ruošiatės mus okupuoti?“ „Trimis ar keturiais korpusais“, – atšovė Molotovas. „O kiek divizijų?“ – paklausė Lietuvos užsienio reikalų ministras. „Nuo devynių iki dvylikos“, – pasigirdo atsakymas. To visiškai pakako Lietuvos prezidentui Antanui Smetonai, kuris pasitraukė į Vokietiją. Kitą dieną okupuoti 3 milijonus gyventojų turinčią Lietuvą įžengė 300 000 sovietų kareivių. Birželio 15-osios vidurnaktį sovietų Baltijos jūros laivynas jau kontroliavo visą Lietuvos ir Latvijos pakrantės liniją, blokuodamas uostus, kad niekas nemėgintų sprukti nuo gresiančio įsiveržimo.¹³

Birželio 16 d. 2 val. nakties išklaudyti tokio paties pranešimo Molotovas pasikvietė Latvijos ambasadorių. Latvija apšaukta Baltijos Antantės lydere, kuri jau nekart įrodžiusi savo priešišumą Sovietų Sąjungai. Vėl paklaustas, su keliais korpusais Stalinas ruošiasi įžengti į Latviją, Molotovas atsakė, kad greičiausiai dviem, ir iškart pridūrė, jog jie pajudės „dabar pat“. Toliau buvo Estijos ambasadoriaus eilė, kuris į Kremlių atvyko 2.30 val. nakties, kaip tik tuo metu, kai priblokštas išėjo kolega latvis. Estijos ambasadoriui užprotestavus, kad jo šalis, kitaip nei Lietuva, nebuvo kaltinama provokacijomis prieš sovietų piliečius, Molotovas atkirto, esą Estijos vyriausybė „laikėsi priešiškos pozicijos“. Estija atskirai iškoneveikta „Pravdoje“ dėl jos „inteligentijos“ pozicijos, pasižyminčios „prieraišumu Anglijai ir tuo pat metu reiškiančios neapykantą sąjungininkei Vokietijai ir viskam, kas vokiška“. Sutrikusiam ambasadoriui Molotovas pranešė, kad keršijant už estų elito „antivokišką anglofiliją“ Stalinas ketina užimti „didžiuosius Estijos miestus, taip pat sostinę Taliną“.¹⁴

Kaip ir žadėta, per 48 valandas į Latviją ir Estiją įžengė Raudonoji armija, traiškydama visus, kas atsidūrė jos kelyje. Latvijos prezidentas Karlis Ulmanis vienoje paskutinių radijo transliacijų kreipėsi į savo žmones: „Aš lieku savo vietoje, o jūs likite savo.“ Jis drąsiai atliko savo prezidento pareigas, kol jį

suėmė NKVD ir ištrėmė į darbo stovyklą. Latvijos pasieniečių vadas generolas Ludvigas Bolšteinas nusižudė, užuot paklusęs „svetimai šaliai“, kuri „nori priversti mus pačius susinaikinti“. Būtent taip jis rašė atsisveikinimo laiške. Estijos prezidentas Konstantinas Pätsas buvo išsiųstas į lagerį, kur dingo be pėdsakų (mirė sovietų nelaisvėje 1956 m.). Išgyveno tik į Vokietiją pasitraukęs Lietuvos prezidentas Smetona. Sovietų spauda žiauriai tyčiojosi iš Smetonos, esą prezidentas spruko „pasiraitojęs kelnes“ ir „perbridęs upelį“.¹⁵

Tarsi pabrėžiant Stalino rankomis įvykdytą brutalų trijų mažyčių valstybių, kurios nė nesipriešino, užgrobimą, birželio 17-osios vakare, t. y. tą pačią dieną, kai Raudonoji armija veržėsi į Rygą ir Taliną, Molotovas paskambino Vokietijos ambasadoriui Schulenburgui ir pareiškė „nuoširdžiausius Sovietų Sąjungos vyriausybės sveikinimus dėl puikių Vokietijos pergalių“ ką tik sudorojus Prancūziją. Laikas pasirinktas neatsitiktinai. Tą patį rytą naujoji maršalo Philippe'o Pétaino Prancūzijos vyriausybė Hitleriui įteikė paliaubų prašymą. Molotovas tikėjosi, kad jo pasidalintą informaciją apie naująjį Stalino grobį vokiečiai sutiks pakiliai. Jis aiškino, esą Stalinas buvo priverstas okupuoti tris Baltijos valstybes, kad „neleistų joms tapti anglų ir prancūzų intrigų aikšte“ (taip jis kalbėjo prancūzų kapituliacijos dieną!). Tvirtinta, kad šis Stalino ėjimas užkirs kelią Baltijos trijulei „kivirčytis su Vokietija“.¹⁶

Vokiečių ambasadorius šių tauškalų klausėsi nereaguodamas. Jis mandagiai paklausė Molotovo, kaip sovietai vertina tą aplinkybę, kad Vokietijoje esantis prezidentas Smetona ką tik paprašė politinio prieglobsčio. Molotovas atsakė, kad vokiečiai „su juo gali daryti ką panorėję“. Ramią Schulenburgo reakciją į Molotovo pasiteisinimą dėl įsiveržimo į Baltijos šalis interpretuodamas kaip pritarimą, Stalinas savo gynybos liaudies komisarui maršalui Timošenkai birželio 21 d. liepė „nuginkluoti Baltijos šalių gyventojus“ ir „sušaudyti visus, kurie priešinsis“. Vadovauti trimis okupuotiems kraštams Stalinas paskyrė tris vietininkus, „pasižymėjusius“ per Didįjį valymą. Ištikimas Stalino pakalikas Andrejus Ždanovas išvyko į Estiją. Latvijoje „valymus“ rengs Andrejus Vyšinskis, parodomųjų teismų vyriausiasis prokuroras. Lietuvą, didžiausią ir strategiškai svarbiausią iš trijų Baltijos šalių, sovietizuos Berijos sėbras gruzinas Vladimiras Dekanozovas.¹⁷

Tai, kas vyko vėliau, bet kuriam, susipažinusiam su sovietų istorija, klaidiai pažįstama. Estijos ir Latvijos prezidentai buvo pirmieji iš dešimčių tūkstančių nelaimingųjų Baltijos šalių piliečių, kuriuos tą vasarą NKVD ištrėmė į priverčiamųjų darbų lagerius vien už priklausymą „ne tai socialinei klasei“

